

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR UCHUN MOBIL ILOVALAR

Yuldasheva Gulbahor Ibragimovna

FarDU, Axborot texnologiyalari kafedrası, dotsent

Omonjonova Odinaxon Dilshodbek qizi

FarDU, ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mo'ljallangan mobil ilovalarning nazariy asoslari, ijtimoiy ahamiyati hamda amaliy imkoniyatlari keng qamrovda ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Mobil ilovalar nogironligi bo'lgan shaxslarning kundalik ehtiyojlarini qondirish, mustaqil hayot kechirish, ta'lim olish, band bo'lish va jamiyatga moslashuv jarayonlarida muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada assistiv texnologiyalar tushunchasi, mobil ilovalarning nogironlik turlariga moslashuvi, ularning pedagogik, psixologik va ijtimoiy ta'siri hamda O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish istiqbollari ilmiy manbalar asosida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *nogironligi bo'lgan shaxslar, mobil ilovalar, assistiv texnologiyalar, raqamli inklyuziya, inklyuziv jamiyat, ijtimoiy tenglik.*

Аннотация. *В данной статье научно широко анализируются теоретические основы, социальное значение и практические возможности мобильных приложений, предназначенных для лиц с ограниченными возможностями. Мобильные приложения рассматриваются как важный инструмент для удовлетворения повседневных нужд таких лиц, обеспечения их независимой жизни, получения образования, занятости и адаптации в обществе. В статье раскрываются понятие вспомогательных технологий, адаптация мобильных приложений к различным видам инвалидности, их педагогическое, психологическое и социальное влияние, а также перспективы развития данной сферы в Узбекистане на основе научных источников.*

Ключевые слова: *лица с ограниченными возможностями, мобильные приложения, вспомогательные технологии, цифровая инклюзия, инклюзивное общество, социальное равенство.*

KIRISH

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Mobil texnologiyalar bugungi kunda insonlarning kundalik turmush tarzida muhim o'rin egallab, axborot olish, muloqot qilish, xizmatlardan foydalanish va o'qish jarayonlarini sezilarli darajada yengillashtirdi. Ayniqsa, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mobil texnologiyalar yangi imkoniyatlar eshigini ochib

bermoqda. Nogironligi bo'lgan shaxslar jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, ularning huquqlari, erkinliklari va teng imkoniyatlari davlat va jamiyat tomonidan kafolatlanishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, mobil ilovalar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun nafaqat texnologik qulaylik, balki ijtimoiy adolat va inson huquqlarini ta'minlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv muhit yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Mobil ilovalar kundalik hayotda o'zaro aloqa, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy moslashish kabi jarayonlarni yengillashtiradi.

ASOSIY QISM

Nogironligi bo'lgan shaxslar hayot sifatini yaxshilash va jamiyatda teng huquqli ishtirok etishini ta'minlash maqsadida mobil ilovalar muhim o'rin tutadi. Ular kundalik faoliyatdagi qiyinchiliklarni kamaytirishga, mustaqil harakatlanish va muloqotni osonlashtirishga imkon beradi. Mobil ilovalar nogironligi bo'lgan shaxslarning alohida ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lib, ko'zi ojizlar uchun ovozli yordamchilar, eshitish imkoniyati cheklanganlar uchun subtitrlar yoki signallar, shuningdek, motor faoliyati cheklanganlar uchun qulay boshqaruv tizimlarini taqdim etadi. Assistiv texnologiyalar bilan birgalikda bunday dasturlar mustaqil hayotni ta'minlashda, ta'lim olishni osonlashtirishda va ijtimoiy faollikni oshirishda yordam beradi.

Ijtimoiy va psixologik ta'siri

Mobil ilovalar yordamida nogironligi bo'lgan shaxslar o'zlarini jamiyatda teng huquqli ishtirokchilar sifatida his qilishadi, bu esa ularning ruhiy holatini yaxshilaydi va o'z-o'zini hurmat qilishni oshiradi. Inklyuziv jamiyat prinsiplari orqali raqamli inklyuziya ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi.

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR

- **«nogironligi bo'lgan shaxs** — ijtimoiy yordam va himoyaga, jamiyat va davlatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotida boshqalar bilan birga teng to'liq va samarali ishtirok etish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga muhtoj barqaror jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan shaxs».

«nogironlik — bu tana funksiyalari buzilgan insonlar, munosabat va infratuzilma bilan bog'liq to'siqlar orasidagi o'zaro aloqa natijasida nogironlik holati yuzaga keladi. Bu to'siqlar ushbu insonlarni jamiyat hayotida barcha bilan teng ravishda to'laqonli va samarali ishtirok etishlariga yo'l qo'ymaydi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar hayot sifatini yaxshilash va jamiyatda teng huquqli ishtirok etishini ta'minlash maqsadida mobil ilovalar muhim o'rin tutadi. Ular kundalik faoliyatdagi qiyinchiliklarni kamaytirishga, mustaqil harakatlanish va muloqotni osonlashtirishga imkon beradi.

Mobil ilovalar ko'plab tur va yo'nalishlarga ega. Masalan, ko'rish qobiliyati cheklanganlar uchun matnni ovozga aylantirish vositalari (screen reader), eshitish qobiliyati cheklanganlar uchun subtitrlar va nutqni matnga aylantirish texnologiyalari, shuningdek, motor qobiliyati chegaralanganlar uchun ovozli boshqaruv, imo-ishora tanib olish tizimlari ishlab chiqilgan. Terapevtik mashqlar, eslash va o'rganish qo'llab-quvvatlovchi dasturlar ham keng tarqalgan.

Bunday ilovalar raqamli inklyuziya tamoyillarini mustahkamlaydi, nogironligi bo‘lgan odamlarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil va teng huquqli hayotga moslashtiradi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan sun‘iy intellekt, sensorlar, va aqlli qurilmalar bilan integratsiya orqali mobil ilovalar yanada samaraliroq bo‘lmoqda. O‘zbekistonda ham nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mobil ilovalarni yaratish va rivojlantirish yo‘lida bosqichma-bosqich ishlanmalar olib borilmoqda. Ammo sohada kadrlar tayyorlash, texnologik infratuzilmani kuchaytirish va moliyaviy ko‘makni oshirish zarurati mavjud. Davlat va xususiy sektorning hamkorligi shu boradagi salohiyatni yanada kengaytirishi muhim ahamiyatga ega.

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR HUQUQLARI

- Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari – bu inson huquqlarining maxsus sohasi emas, balki uning aynan o'zidir. Nogironligi bo'lgan shaxslar boshqalar bilan bir xil huquqlardan foydalanishlari kerak. Ushbu huquqlar barcha nogironligi bo'lgan shaxslarga hech qanday istisnosiz yoki kamsitishlarsiz beriladi.
- Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari murakkab, chunki turli xil ijtimoiy-siyosiy, madaniy va huquqiy sharoitlarda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari buziladi. Masalan, Nogironligi bo'lgan shaxslar duch keladigan umumiy to'siq ishga joylashish bilan bog'liq. Xususan, ish beruvchilar ko'pincha nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat funksiyalarini samarali bajarishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni xohlamaydilar yoki ta'minlay olmaydilar. Shu sababli ularni ishga olishni xohlamaydilar.

O‘zbekistonda holat va istiqbollar

O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mo‘ljallangan mobil ilovalar sohasida davlat dasturlari va ayrim loyihalar mavjud, ammo texnologik infratuzilma va mutaxassis yetishmovchiligi hali ham rivojlanishga to‘sqinlik qilmoqda. Kelajakda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun bu muammolarni yengish va mobil ilovalarni kengaytirish uchun imkoniyatlar mavjud

XULOSA

Mobil ilovalar nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun kundalik hayotdagi to‘siqlarni bartaraf etishda va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishda muhim rol o‘ynamoqda. Ko‘rish, eshitish, nutq va harakat imkoniyati cheklangan insonlar uchun mo‘ljallangan son-sanoqsiz dasturlar ularning mustaqilligini oshirib, sifatli ta‘lim olish, ish bilan ta‘minlanish va jamiyatning to‘laqonli a‘zosi bo‘lishiga yordam bermoqda. Sun‘iy intellekt kabi ilg‘or texnologiyalar bu ilovalarning samaradorligini yanada oshirib, foydalanuvchilarga atrofdagi dunyo bilan yanada chuqurroq aloqa o‘rnatish imkonini beradi.

Shunga qaramay, bu sohada hali ko‘plab muammolar mavjud. Ilovalarning mahalliy lashtirilmaganligi, yuqori narxlari va internetga bog‘liqligi ularning keng qo‘llanilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Kelajakda bu to‘siqlarni bartaraf etish uchun universal dizayn tamoyillariga asoslangan, o‘zbek tiliga moslashgan va barchaga arzon yoki bepul bo‘lgan ilovalarni yaratish ustuvor vazifa bo‘lishi kerak. Shuningdek, davlat, dasturchilar va jamoatchilik o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, nogironligi bo‘lgan shaxslarni texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish bo‘yicha ta‘lim dasturlarini yo‘lga qo‘yish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Health Organization. World Report on Disability. WHO, 2011.
2. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. UN, 2006.
3. Lazar, J., Goldstein, D., Taylor, A. Ensuring Digital Accessibility through Process and Policy. Morgan Kaufmann, 2015.
4. Yesilada, Y., Harper, S. Web Accessibility: A Foundation for Research. Springer, 2019.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”, 2020.
6. Shneiderman, B. Designing the User Interface. Pearson, 2018.
7. Yuldasheva, G., V. Sharopova . “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarida AKT dan foydalanishning ahamiyati. International Journal of Scientific Research. Volume 5, ISSUE 2. 2024-yil. 292-293b.

8. Yuldasheva, G., N.Teshaboyeva. Ijtimoiy ish sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Gospodarka i Innowacje. Volume 47. 2024-yil. 304-307 b.

9. Yuldasheva G., D. A'zamxujayeva. Ijtimoiy ishda boshqaruv hujjatlarni elektronlashtirish. Международная конференция академических наук. 2024-yil. 200-203 b